

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

(Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού
Παρευξείνιων Χωρών, Δ.Π.Θ.)

Μετάφραση, Ορολογία και Εννοιοστρέφεια**Translation, Terminology and Concept-Orientation****Abstract**

This article is about the much discussed strategy and pursuit of concept-orientation in translation, with special focus on texts containing terminology. After giving practical definitions of translation and terminology, an attempt is made to illustrate the relationship between translation and terminology. Then, following a contrastive definition of object and concept, issues of concept-orientation and word-orientation are discussed, followed by case studies illustrating those two strategies. The conclusion is that both concept-orientation and word-orientation are relevant in particular language subsets and text types, as well as that both strategies can be further evaluated in translation didactics.

Keywords: concept / έννοια, concept-orientation / εννοιοστρέφεια, word-orientation / λεξιστρέφεια, translation / μετάφραση, translation studies / μεταφρασεολογία, terminology / ορολογία

1. Μετάφραση και Ορολογία**1.1. Ορισμοί**

Κατά καιρούς έχουν προταθεί διάφοροι ορισμοί για το τι είναι η (διαγλωσσική) μετάφραση. Ένας χρηστικός ορισμός, κατάλληλος για τις ανάγκες αυτού του άρθρου, είναι εκείνος του Kade, τον οποίο έχει αναπαραγάγει και ο Γ. Κεντρωτής, σύμφωνα με τον οποίο «ως μετάφραση [*Übersetzen*] νοείται [...] η μεταφορά [*Translation*] ενός παγιωμένου και συνεπώς μονίμως παρουσιαζόμενου ή κατά προαίρεση συχνότητας επαναλαμβανόμενου κειμένου της γλώσσας-πηγής σε ένα οποτεδήποτε ελέγξιμο και επαναληπτικά διορθώσιμο κείμενο της γλώσσας-στόχου» (Kade 1968: 35, πβ. Κεντρωτής 1996: 117–118). Ορολογία αποκαλείται γενικά το δομημένο σύνολο των όρων που αντιπροσωπεύουν το σύστημα εννοιών δεδομένης επιστήμης και εμπίπτουν στο αντικείμενο μελέτης της Επιστήμης των Όρων (άλλως Ορολογίας, με κεφαλαίο αρχικό), ήτοι γνωστικού υποπεδίου της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας (Cabré & Adelman 2001: 393) με διεπιστημονικό χαρακτήρα (Felber 1984: 102–110, Wüster 1996 [1974]: 156) το οποίο μελετά: α) τις έννοιες είτε ενός ειδικού πεδίου γνώσης ή του συνόλου των πεδίων γνώσης· β) τον σχηματισμό, την οροδοσία και ονοματοδοσία¹, την οργάνωση των εν λόγω εννοιών· γ) τον εμπλουτισμό και την ανάπτυξη των ειδικών γλωσσών των διάφορων θεματικών πεδίων ώστε να περιγράφουν και να μεταφέρουν σωστά τις αντίστοιχες γνώσεις (Βαλεοντής 1988: 28,

¹ Γίνεται λόγος για οροδοσία όταν δημιουργείται/επιλέγεται κατασήμανση για γενικές έννοιες, και για ονοματοδοσία όταν δημιουργείται/επιλέγεται κατασήμανση για ατομικές έννοιες. Για τη διάκριση μεταξύ γενικών και ατομικών εννοιών βλ. Βαλεοντής & Κριμπάς (2014: 63).

Κατσογιάννου & Ευθυμίου 2004: 29)· δ) την παραγωγή έργων λεξικογραφικού χαρακτήρα που παρουσιάζουν σύνολα όρων [...], καθώς και τα ίδια τα έργα που παράγονται (λεξικά, θησαυροί και γλωσσάρια, σε έντυπη ή σε ηλεκτρονική μορφή) (Κατσογιάννου & Ευθυμίου 2004: 29).

1.2. Σχέση μεταξύ μετάφρασης και ορολογίας

Ο μεταφραστής που μεταφράζει κείμενα που περιέχουν ειδική γλώσσα αντιμετωπίζει κατά κανόνα ζητήματα μετάφρασης και απόδοσης ορολογίας. Πέρα από την περίπτωση ένας όρος να είναι εννοιολογικά εσφαλμένος, τ.έ. να μην αποδίδει ορθά την έννοια που υποτίθεται ότι κατασημαίνει, οπότε χρειάζεται αντικατάσταση (πβ. 3.2), εσφαλμένος, άλλα ζητήματα που μπορεί να προκύψουν στο πλαίσιο της μετάφρασης και απόδοσης όρων είναι τα εξής:

α) ένας όρος μπορεί να χρησιμοποιείται σε περισσότερα θεματικά πεδία (οπότε πρόκειται για ομωνυμία), π.χ. *ενοχή* στο Αστικό Δίκαιο, που σημαίνει ‘σχέση, με την οποία ένα πρόσωπο έχει υποχρέωση προς ένα άλλο σε παροχή’ και *ενοχή* στο Ποινικό Δίκαιο, που σημαίνει ‘καταλογισμός μιας πράξης στον δράστη’ (ασφαλώς, η υπερώνυμη σημασία είναι και στις δύο περιπτώσεις εκείνη της ‘σχέσης’, αφενός με ένα αντισυμβαλλόμενο πρόσωπο, αφετέρου με μια αξιόποινη πράξη)· συνεπώς, αν δεν γνωρίζει τις έννοιες που κατασημαίνουν αυτοί οι ομώνυμοι όροι σε κάθε θεματικό πεδίο, υπάρχει πιθανότητα να προκύψει μεταφραστικό λάθος·

β) περισσότεροι όροι ή τύποι του ίδιου όρου μπορεί να χρησιμοποιούνται για την κατασημάνση της ίδιας έννοιας (οπότε πρόκειται για συνωνυμία), με όμοιο ή ποικίλους βαθμούς αποδεκτότητας (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 142–144, 201–202, Βαλεοντής 2011: 1–2), με ή χωρίς διαφορά βάσει *γλωσσικού περικειμένου* (co-text), δηλαδή ως τέλειο ή ως απόλυτο συνώνυμο (Κριμπάς 2017: 46–47), π.χ. *εφεισίβλητος* και *εκκαλούμενος* ‘που έχει προσβληθεί με έφεση’, *χρωμόσωμα* και *χρωματόσωμα* ‘μοναδικό κομμάτι περιελγμένου DNA που περιλαμβάνει πολλά γονίδια και άλλες ακολουθίες νουκλεοτιδίων’· σε τέτοιες περιπτώσεις ο μεταφραστής μπορεί να μην είναι σίγουρος ποιον όρο να επιλέξει, ή να τους εναλλάσσει μέσα στο ίδιο κείμενο δημιουργώντας ανασφάλεια νοήματος·

γ) ένας όρος μπορεί μεν να είναι αποδεκτός ή ακόμα και προτιμώμενος (σε δεδομένο/α θεματικό/ά πεδίο/α), αλλά να θέτει π.χ. ζητήματα συνέπειας, παραγωγικότητας/συνθετικότητας, οικονομίας, γλωσσικής ορθότητας, διαφάνειας, καταλληλότητας ή εντοπιότητας (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 158–159, 175–200), στο πλαίσιο δεδομένου *γλωσσικού περικειμένου* (co-text) και *πολιτισμικού/επικοινωνιακού συγκειμένου* (context) (πβ. Δημητρούλια & Κεντρωτής 2015: 50–54, 58–73), π.χ. *αποστρατικοποίηση* και *αποστρατιωτικοποίηση* (το *αποστρατιωτικοποίηση*, που αποτελεί έκτυπο του αγγλ. *militarisation*, προϋποθέτει το απόλυτα εύχρηστο επίθετο *στρατιωτικός*, ενώ το *αποστρατικοποίηση* προϋποθέτει το επίθετο *στρατικός*, το οποίο ωστόσο είναι αδόκιμο στη νεοελληνική, όπου το αγγλ. *military* αποδίδεται πάγια με το επίθετο *στρατιωτικός*)· *ομαλοποιώ* και *εξομαλύνω* (το *εξομαλύνω* είναι ήδη καθιερωμένο και κλίνεται ομαλότερα από το βαρύτονο *ομαλοποιώ*), *προσημεϊούχος* και *προσημεϊωσιούχος* (μόνο ο δεύτερος όρος αντικατοπτρίζει ορθά την προέλευση από τα *προσημείωση* + *-ούχος*), *φεουδαλισμός* και *φεουδαρχία* (ο πρώτος όρος είναι αδιαφανής σημασιολογικά, δεν συνδέεται με κάποια ευρύτερη λεξική οικογένεια και αποτελεί δάνειο από το αγγλ. *feudalism* < επίθετο *feudal* + επίθημα *-ism*, ενώ ο δεύτερος είναι διαφανής σημασιολογικά, ανήκει

σε ευρύτερη οικογένεια μαζί με τα *φουδάρχη, φουδαρχικός*, και είναι πολύ πιο διαδεδομένος)· όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, σε τέτοιες περιπτώσεις ο μεταφραστής μπορεί να μην είναι σίγουρος ποιον όρο να επιλέξει, ή να τους εναλλάσσει μέσα στο ίδιο κείμενο δημιουργώντας ανασφάλεια νοήματος, ενώ μπορεί να διαλέξει και τον λιγότερο χρησιμοποιούμενο όρο με αποτέλεσμα το κείμενο-στόχος να χάνει σε εκφραστική φυσικότητα· συχνά, η ύπαρξη δεύτερου, λιγότερο κατάλληλου ή εντελώς ακατάλληλου όρου προκύπτει επειδή «κλασικοί όροι παραποιοούνται γιατί ένας συντάκτης αντί να παραδεχτεί την άγνοιά του σε έναν ειδικό τομέα και να ψάξει, να ρωτήσει έναν ειδικό του τομέα, να συμβουλευτεί μια έγκυρη πηγή για κάποιον όρο, αυτοσχεδιάζει επειδή, λέει ‘ξέρει καλά αγγλικά’. Και εμφανίζονται νέοι όροι – χωρίς να χρειάζονται – για παλιές έννοιες.» (Βαλεοντής 2015: 2).

δ) ένας όρος (ή και λέξη της γενικής γλώσσας) μπορεί απλώς να μην έχει ισοδύναμο στη γλώσσα-στόχο για γλωσσικούς ή πραγματολογικούς λόγους (πολιτισμικές λέξεις)· τέτοια είναι π.χ. η περίπτωση του ιτ. *gattara* ‘γατού (μοναχική γυναίκα που συνηθίζει να έχει ή να ταΐζει πολλές γάτες)’ και του ισπ. *friolero* ‘κρουλιάρης’, που έχουν ακριβή νεοελληνικά ισοδύναμα, αλλά μόνο περιφραστικά μπορούν να μεταφραστούν σε γλώσσες με διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο όπως π.χ. η αγγλική.

ε) ένας όρος μπορεί να αφορά θεματικό πεδίο/έννοια τόσο εξειδικευμένο/η, ώστε ο μεταφραστής, ακόμα και αν έχει εντοπίσει τον ορισμό της έννοιας που κατασημαίνει αυτός ο όρος, να μη μπορεί καν να την κατανοήσει χωρίς τη βοήθεια ειδικού· τέτοια είναι π.χ. η περίπτωση δύο γερμανικών φιλοσοφικών όρων του Μ. Heidegger (1889–1976) και, συγκεκριμένα, των όρων *Bewandtnis* και *Ge-stell*, των οποίων οι αγγλικές αποδόσεις ‘implicative appliance’ και ‘artifactual com-posite’ είναι εξίσου δυσνόητες με τους όρους της γλώσσας-πηγής (Kisiel 2002: 135 και ολόκληρο) (πβ. 3.1).

στ) ένας όρος μπορεί να έχει μεταφραστικό ισοδύναμο στη γλώσσα-στόχο, αλλά σε συγκεκριμένο γλωσσικό περιεχόμενο και/ή πολιτισμικό/επικοινωνιακό συγκεκριμένο, τουλάχιστον για συγκεκριμένους λήπτες, να ευνοεί παρερμηνείες (π.χ. νεοελλ. *χρήστης* και *χρησάμενος*, στο πλαίσιο του χρησιδανείου σε γλωσσικά περιεχόμενα όπου συνυπάρχει ο όρος *χρήση*) (βλ. αναλυτικότερα Krmpas 2017a: 75–82, πβ. Σαριδάκης 2015: 3) (πβ. 3.3).

2. Εννοιστρέφεια και λεξιστρέφεια

2.1. Αντικείμενα και έννοιες

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις ο οδηγός του μεταφραστή για την επίλυση ορολογικών ζητημάτων είναι εννοιοστρεφής μετάφραση, δηλαδή ο προσανατολισμός προς την έννοια η οποία πρέπει να μεταφερθεί αυτούσια από το κείμενο-πηγή στο κείμενο-στόχο. Αλλά για να γίνει κατανοητό τι σημαίνει *έννοια*, θα πρέπει πρώτα να εκτεθεί τι σημαίνει *αντικείμενο*: «*αντικείμενο είναι οτιδήποτε αντίκειται σε (= κείται απέναντι σε, αντιμετωπίζεται από, έρχεται σε επαφή με) έναν άνθρωπο – ο οποίος νοείται ως σώμα και ως νους – κάποια χρονική στιγμή*» (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 15), ενώ *έννοια*, με βάση τον επιστημολογικό ορισμό της (Smith 2006: 289), είναι μια «*μονάδα γνώσης που δημιουργείται από έναν μοναδικό συνδυασμό χαρακτηριστικών*» (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 59). Ωστόσο, πέρα από αυτό τον χρηστικό, επιστημολογικό ορισμό της έννοιας, υπάρχουν και άλλοι ορισμοί της και,

συγκεκριμένα: α) ο γλωσσολογικός: ως έννοια ορίζεται κάθε γενικός όρος η σημασία του οποίου έχει ρυθμιστεί με κάποιον τρόπο· β) ο ψυχολογικός: ως έννοια ορίζεται μια νοητική οντότητα, ανάλογη με τις αντιλήψεις ή τις πεποιθήσεις· και γ) ο οντολογικός: ως έννοια ορίζονται τα καθολικά, τα είδη, τα χαρακτηριστικά ή οι ιδιότητες που εμφανίζουν οι οντότητες στον κόσμο (Smith 2006: 289). Ο όρος *εννοιοστρέφεια* (concept-orientation) παράγεται από τον όρο *έννοια* (concept), ο δε ορισμός της εννοιοστρέφειας, ειδικά σε σχέση με τη λημματογράφηση όρων σε βάσεις δεδομένων, συνάγεται από τα Πρότυπα ISO υπ' αριθ. 16642, 30042 και 26162: «Κάθε ορολογική πληροφορία που ανήκει σε μία έννοια, συμπεριλαμβανομένων όλων των όρων σε όλες τις γλώσσες και όλα τα ορολογικά και διοικητικά δεδομένα θα πρέπει να αποθηκεύονται (ή να παρουσιάζονται) σε ένα ορολογικό λήμμα.» (Sue Ellen Wright 2011: 2). Έτσι, εννοιοστρεφής μετάφραση είναι η μετάφραση που πραγματοποιείται βάσει και ενόψει της εννοιοστρέφειας.

Διεθνή πρότυπα όπως τα προαναφερθέντα καθιερώνουν τη λεγόμενη «Αρχή της εννοιοστρέφειας (concept orientation)» συγκεκριμένα όσον αφορά τις ορολογικές εγγραφές (π.χ. σε ορολογικές βάσεις δεδομένων)· η εν λόγω αρχή ορίζει ότι η έννοια (concept) είναι η βασική μονάδα μιας ορολογικής εγγραφής (terminological entry) (Πανταζάρα 2019: 14). Και στις περιπτώσεις αυτές εμπλέκονται συχνά ζητήματα μετάφρασης, καθώς τέτοιες βάσεις δεδομένων περιλαμβάνουν πολλές φορές, μεταξύ άλλων, απόδοση όρων σε μία ή περισσότερες άλλες γλώσσες. Όπως το έχει θέσει ο Κώστας Βαλεοντής: «[...] η γλωσσολογία και η (γενική) λεξικογραφία είναι λεξιστρεφείς: 'βλέπουν' σε πρώτο πλάνο τη λέξη και σε δεύτερο τις έννοιες μέσω των σημασιών της λέξης, ενώ η Ορολογία είναι εννοιοστρεφής, βλέπει, δηλαδή, σε πρώτο πλάνο την έννοια μέσω του ορισμού της και σε δεύτερο τον όρο και, ενδεχομένως, τους συνώνυμους όρους που αποδίδουν ακριβώς την ίδια έννοια και συμπεριλαμβάνονται στο ίδιο ορολογικό λήμμα. Οι όροι της Ορολογίας: έννοια, ορισμός, όρος δεν είναι όροι της γλωσσολογίας ούτε της λεξικογραφίας. Είναι αξιοσημείωτο π.χ. ότι αν και στο κείμενο των 420 σελίδων του ειδικού 'Λεξικού γλωσσολογίας και φωνητικής' του διεθνώς γνωστού άγγλου γλωσσολόγου Ντέιβιντ Κρύσταλ γίνεται χρήση των εννοιών 'έννοια', 'ορισμός', 'όρος', οι έννοιες αυτές δεν υπάρχουν στα λήμματα του λεξικού, ούτε ως ορισμοί ούτε ως όροι. Με την εννοιοστρεφεία της, δηλαδή την διαρκή προσήλωσή της στην έννοια, η Ορολογία βοηθάει στην καθαρότητα της περιγραφής και μεταφοράς της γνώσης, διότι – όπως έχουμε ξαναπεί – οι έννοιες είναι οι φορείς της γνώσης, ενώ οι όροι είναι οι μεταφορείς της.» (Βαλεοντής 2015: 2· πβ. Κουτσομπάρη & Σδούκου 2012: 190).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η εννοιοστρέφεια δεν αφορά μόνο τη λημματογράφηση όρων και/ή την τήρησή τους σε βάσεις δεδομένων, αλλά και την πρωτογενή οροδοσία, τη δευτερογενή οροδοσία (απόδοση) (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 210–212) και τη μετάφραση όρων (χρήση ήδη υπάρχουσών αποδόσεων κατά τη μετάβαση από ένα κείμενο-πηγή προς ένα κείμενο-στόχος). Πιο συγκεκριμένα, η εννοιοστρέφεια μπορεί να αφορά: α) τη σχέση ενός νεοοόρου (νεολογισμού) με την έννοια που προορίζεται να κατασημάνει, οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για *νεολογική ενδογλωσσική εννοιοστρέφεια*, όπως λ.χ. στην περίπτωση του νεοοόρου *Brexit* με την έννοια που κατασημαίνει ('αποχώρηση της Μ. Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση')· β) τη σχέση περισσότερων συνώνυμων όρων με την έννοια που κατασημαίνουν, οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για *συνωνυμική ενδογλωσσική εννοιοστρέφεια*, όπως λ.χ. στην περίπτωση των νομικών όρων *causal link*, *causal nexus* και *causal connection* (Chromá 2011: 45) που κατασημαίνουν όλοι την

‘αιτιώδη συνάφεια’ (μεταξύ πράξης και αξιόποινου αποτελέσματος, στο θεματικό πεδίο του ποινικού δικαίου)· και γ) τη σχέση περισσότερων όρων σε διάφορες γλώσσες με την έννοια που κατασημαίνουν, οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για *διαγλωσσική εννοιοστρέφεια* (η οποία και μας ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη συζήτηση, καθώς η μετάφραση είναι μια κατεξοχήν διαγλωσσική διαδικασία), όπως λ.χ. στην περίπτωση της δυνατότητας απόδοσης του νεοελληνικού νομικού όρου ‘αιτιώδης συνάφεια’ με τους προαναφερθέντες συνώνυμους όρους *causal link*, *causal nexus* και *causal connection* ή της δυνατότητας απόδοσης του αγγλικού νομικού όρου *liability* με τους νεοελληνικούς νομικούς όρους ‘αστική ευθύνη’ και ‘παθητικό (περιουσίας)’ ανάλογα με την ορθή αναγνώριση του θεματικού πεδίου από πλευράς μεταφραστή.

2.2. εννοιοστρεφής και λεξιστρεφής μετάφραση

Όλα τα παραπάνω καθιστούν σαφές ότι οι όροι αυτοί καθεαυτούς δεν μεταφράζονται. Με λίγα λόγια, το ζητούμενο δεν είναι να εκφράσει κανείς σε άλλη γλώσσα τον όρο ως τέτοιο, αλλά να εκφράσει σε άλλη γλώσσα την έννοια (Βαλεοντής 2015: 2, Σαριδάκης 2015: 3) που κατασημαίνει ο συγκεκριμένος όρος ή περισσότεροι συνώνυμοι όροι. Αυτή η στρατηγική (αλλά και επιδίωξη, και διαδικασία, και προϊόν) ονομάζεται εννοιοστρεφής μετάφραση. Στην τρέχουσα γλωσσική χρήση, ωστόσο, ακούγονται συχνά διατυπώσεις όπως «ο τάδε όρος μεταφράζεται έτσι» κ.τ.ό. Πρόκειται γενικά για καταχρηστικές διατυπώσεις που επιτρέπονται μόνο για λόγους συντομίας. Αλλά και όταν μια λέξη, σε δεδομένο γλωσσικό περικείμενο και/ή πολιτισμικό/επικοινωνιακό συγκείμενο, δεν χρησιμοποιείται ως όρος κάποιας ειδικής γλώσσας αλλά ως λέξη της γενικής γλώσσας της οποίας η σημασία έχει «σταθεροποιηθεί» με κάποιον τρόπο μέσα από τη γλωσσική χρήση, αυτό που μεταφράζεται είναι πάλι η έννοια που κατασημαίνει αυτή η λέξη, και όχι η ίδια η λέξη (εκτός αν αυτό που ενδιαφέρει είναι ο ήχος της λέξης, περίπτωση που μπορεί κανείς να συναντήσει στη λογοτεχνική – ιδίως μάλιστα την ποιητική – μετάφραση). Για παράδειγμα, η λέξη *δέντρο* δεν είναι μόνο όρος της βοτανικής, αλλά και λέξη της γενικής γλώσσας με σταθερή σημασία (της οποίας η διαφορά από την τεχνική σημασία φαίνεται π.χ. σε περιπτώσεις όπως η μπανανιά, που στη γενική γλώσσα θεωρείται δέντρο, αλλά στην ειδική γλώσσα της βοτανικής είναι απλώς μια μεγάλη πόα, καθώς δεν έχει ξυλώδες στέλεχος, αλλά *ψευδοστέλεχος*, κατά τη βοτανική ορολογία)· αυτή ακριβώς τη σταθερή έννοια που συνάγεται από τη χρήση της λέξης *δέντρο* στη γενική γλώσσα (‘φυτό που έχει ύψος μεγαλύτερο από το μέσο ύψος του ανθρώπου, αλλά δεν είναι καλάμι’) θα λάβουμε υπόψη μας σε κείμενα που δεν περιέχουν ειδική γλώσσα, και θα τη μεταφράσουμε π.χ. με το αγγλικό *tree*. Συνεπώς, και σε τέτοιες περιπτώσεις μπορεί κανείς να κάνει λόγο για εννοιοστρεφή απόδοση ή εννοιοστρεφή μετάφραση, παρότι στην τρέχουσα γλωσσική χρήση ακούγονται συχνά διατυπώσεις όπως «η τάδε λέξη μεταφράζεται έτσι» κ.τ.ό., οι οποίες είναι εξίσου καταχρηστικές όπως και στην περίπτωση της μετάφρασης όρων.

Πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι η εννοιοστρέφεια υπηρετείται ευκολότερα στην περίπτωση μετάφρασης εννοιών που κατασημαίνονται με ήδη παγιωμένο όρο, παρά εννοιών που κατασημαίνονται με λέξη που (σε δεδομένο γλωσσικό περικείμενο και/ή πολιτισμικό/επικοινωνιακό συγκείμενο) δεν είναι όρος, άρα μπορεί συχνά να αντικατασταθεί και από άλλη λέξη. Και αυτό διότι, στην πρώτη περίπτωση, η συνωνυμία είναι σημαντικά περιορισμένη, καθώς επιδιώκεται *μονοσημία*, δηλαδή

αντιστοιχία 1:1 μεταξύ όρου και έννοιας (Σαριδάκης 2015: 2, Krimpas 2017b: 398), ενώ συχνά επικρατεί και/ή επιδιώκεται και *διαγλωσσική εναρμόνιση* (Gromann & Declerck 2012: 22–24). Ακριβώς, όμως, λόγω της περιορισμένης συνωνυμίας, όταν ένας όρος είναι αναγνωρίσιμος και προτιμώμενος από τους ειδικούς, η γενική αρχή είναι ότι πρέπει να προτιμάται πάντα, αρκεί να μην παρεμποδίζει την επικοινωνία. Άρα, ειδικά στην περίπτωση παγιωμένων όρων, η λεξιστρέφεια καταλήγει συχνότατα να συμπίπτει με την εννοιοστρέφεια, αφού με το που διαλέγει ο μεταφραστής έναν συγκεκριμένο όρο, ταυτόχρονα έχει επιτύχει να μεταφέρει και την έννοια που κατασημαίνει αυτός ο όρος, αφού η τελευταία είναι, υπό ιδανικές συνθήκες τουλάχιστον, σταθερή και αμετάβλητη σε δεδομένο θεματικό πεδίο (πβ. Wilss 1982: 92–93, 100).

Η εννοιοστρέφεια, αν και επιδιώκεται κυρίως σε κείμενα που περιέχουν ειδική γλώσσα, και μάλιστα ορολογία, δεν είναι μια στρατηγική που περιορίζεται μόνο σε τέτοια κείμενα, αλλά αποτελεί μια γενικότερη μεταφραστική επιδίωξη, από τη στιγμή μάλιστα που δεν μεταφράζει κανείς «κατά λέξη», δηλαδή με γνώμονα μόνο το ατομικό σημασιολογικό περιεχόμενο κάθε λέξης που εμφανίζεται στην επιφάνεια του κειμένου. Η προτεραιότητα της εννοιοστρέφειας έναντι της λεξιστρέφειας προκύπτει εμμέσως αν αναλύσει κανείς σχετικές απόψεις μεταφρασεολόγων όσον αφορά τη μετάφραση όρων: για παράδειγμα, η ορθή άποψη του Olaf Emmanuel Seel ότι «*μεταξύ εννοιοστρεφούς και λεξιστρεφούς αναζήτησης ισοδύναμων, η εννοιοστρεφής απόδοση είναι στις περισσότερες περιπτώσεις αναγκαία, καθώς λόγω των διαφορών στα γλωσσικά συστήματα δεν είναι πάντα εφικτή η εύρεση μορφολογικά αντίστοιχων ισοδύναμων που, παράλληλα, θα καλύπτουν και το συχνά ευρύ εννοιολογικό φάσμα του πρωτότυπου όρου.*» (Seel 2015: 340–341) ισχύει, τις περισσότερες φορές, και στη μη ειδική μετάφραση, ιδίως μάλιστα επειδή εκεί όχι μόνο μεγάλο μέρος των εννοιών δεν είναι παγιωμένες και/ή αυστηρά οριοθετημένες, αλλά το ίδιο ισχύει συχνά και για τις κατασημάνσεις (τ.έ. τις λέξεις), με αποτέλεσμα να υπάρχουν ανοιχτές ακόμα περισσότερες δυνατότητες που θέτουν διάφορα διλήμματα στον μεταφραστή: όταν πρέπει π.χ. να μεταφράσει τη λέξη *σπίτι* (λέξη της γενικής γλώσσας) στα αγγλικά, έχει τόσο την επιλογή *house* όσο και την επιλογή *home* ανάλογα με το νόημα του γλωσσικού περικειμένου – για να μη μιλήσουμε και για μεταφορικές χρήσεις όπου *σπίτι* μπορεί να σημαίνει *οικογένεια* (λ.χ. «Εσείς οι τρεις είστε το σπίτι μου») και *home* μπορεί να σημαίνει *άνετα* (λ.χ. «With you I feel at home»). Συνεπώς, στα κείμενα γενικής γλώσσας είναι πιο δύσκολη η επίτευξη της εννοιοστρέφειας, αλλά δεν μπορεί να αποκλειστεί εκ των προτέρων ως ζητούμενο.

Από την άλλη πλευρά, και μόνο το γεγονός ότι, όπως προαναφέρθηκε (βλ. 2.1), είναι νοητοί περισσότεροι ορισμοί της έννοιας, οδήγησε πολλούς, όπως τους Gold *et al.* (2018: 484), να υποστηρίζουν, σε σχέση με την ειδική γλώσσα, την εισαγωγή μιας «εννοιοαγνωστικοστρέφειας» (concept-agnostic orientation), καθώς η εννοιολογική ανακρίβεια μπορεί να είναι αναπόφευκτη σε κάποια περικείμενα δευτερογενούς χρήσης, με αποτέλεσμα εκεί οι όροι *έννοια* και *όρος* να χρησιμοποιούνται μάλλον εναλλάξιμα. Έτσι, ο Smith (2006: 294), τουλάχιστον σε σχέση με τη βιοϊατρική ορολογία, θεωρεί ακόμα και δυνητικά επιβλαβή την εννοιοστρέφεια, υποστηρίζοντας ότι οι όροι θα πρέπει να ευθυγραμμίζονται όχι με τις *έννοιες*, αλλά με τις *πραγματικές οντότητες* (δηλαδή με τα *αντικείμενα*, που αναφέρθηκαν υπό 2.1). Αναλυτικότερες σκεπτικιστικές θέσεις όσον αφορά την εννοιοστρέφεια βλ. π.χ. στο Smith *et al.* (2006: 58–63).

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν, ασφαλώς, ότι η εννοιοστρέφεια παύει να είναι κατ' αρχήν το ζητούμενο στις περισσότερες περιπτώσεις μετάφρασης, ιδίως όταν πρόκειται για ορολογία. Άλλωστε η λεξιστρέφεια σίγουρα δεν αποτελεί το αντίδοτο της εννοιοστρέφειας, ιδίως μάλιστα όταν η πρώτη μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την επικοινωνία, από την οποία συχνά εξαρτώνται ανθρώπινες ζωές, όπως π.χ. στην αεροπορική επικοινωνία (Κατερινάκης, Παπαδόπουλος, & Ζουρούδη 2013), στη νοσηλευτική (Udina 2012: 197–199) κ.α. Γενικότερα, εκτός από ιδιαίτερες περιπτώσεις όπως η λογοτεχνική μετάφραση, η επιχώρια προσαρμογή, η διαφήμιση κ.ά., η λεξιστρεφής μετάφραση αντανακλά συνήθως ένα πρώιμο στάδιο της μεταφραστικής διαδικασίας, τ.έ. ένα πλασματικό κείμενο-στόχο συντεταγμένο σε μια διαγλώσσα (interlanguage), σχετικά με το οποίο θεωρείται αξιωματικά ότι, κατά τη μετάβαση από το κείμενο-πηγή στο κείμενο-στόχο, σημειώθηκαν οι ελάχιστες δυνατές αποκλίσεις από την έκφραση και τη δομή του (Κριμπάς 2017: 32–33). Αυτό είναι, ωστόσο, ένα προσωρινό κείμενο, που απαιτεί επιμέλεια με γενικό άξονα πάλι την εννοιοστρέφεια. Σε παρόμοιο πνεύμα, ο Rabin (1958: 134εξ.) απορρίπτει τη λεξιστρεφή μετάφραση όπως φαίνεται από τα λεγόμενά του, τουλάχιστον στη μεταφραστική διαδικασία ως σύνολο. Ένα παράδειγμα του πόσο προβληματική είναι κατ' αρχήν η λεξιστρέφεια στη μετάφραση είναι το γεγονός ότι οι συνήθεις μηχανές αυτόματης μετάφρασης, που λειτουργούν βασικά λεξιστρεφώς, παράγουν κείμενα που απαιτούν σχεδόν πάντοτε επιμέλεια, συχνά εκτενή. Φυσικά, η συγγένεια μεταξύ γλώσσας-πηγής και γλώσσας-στόχου και το ποσοστό αληθώς φίλων λεξικών μονάδων (true friends) μπορεί να αυξάνει ή να μειώνει τη διάσταση μεταξύ εννοιοστρέφειας και λεξιστρέφειας ανάλογα με το είδος του κειμένου που μεταφράζεται.

3. Σενάρια εννοιοστρέφειας και λεξιστρέφειας στη διδακτική της μετάφρασης

3.1. Εννοιοστρέφεια αντί για μη καθιερωμένη χρήση

Η εννοιοστρέφεια μπορεί να δώσει τη λύση σε περιπτώσεις αποδόσεων που δεν έχουν καθιερωθεί ακόμα και παρουσιάζουν διάφορα ζητήματα. Έστω, για παράδειγμα, ότι ανατίθεται σε κάποιο μεταφραστή να μεταφράσει από την αγγλική στη νεοελληνική γλώσσα ένα κείμενο που αφορά βιομηχανική ιδιοκτησία και περιέχει λ.χ. τον σύμπλοκο πολυλεκτικό όρο *standard-essential patent* (που συνήθως συντομογραφείται ως *SEP*)· η νεοελληνική απόδοση που δίνει η IATE ('ουσιώδες για τη λειτουργία προτύπου δίπλωμα ευρεσιτεχνίας'²) δεν έχει καθιερωθεί ακόμα³ και δεν φαίνεται ικανοποιητική, καθώς προσομοιάζει μάλλον σε ορισμό παρά σε απόδοση όρου· έτσι, ο μεταφραστής καλείται, ουσιαστικά, να προβεί σε δευτερογενή οροδοσία.

Αν εφαρμόσει τη στρατηγική της λεξιστρέφειας, προσπαθήσει δηλαδή να μεταφράσει τον ίδιο τον όρο (με βάση το σημασιακό περιεχόμενο των οροστοιχείων που τον συναποτελούν) και όχι την υποκείμενη έννοια (με βάση τα διακριτικά χαρακτηριστικά της), το αποτέλεσμα θα είναι ένας ακατάληπτος νεολογισμός, του οποίου τα οροστοιχεία (επιμέρους λεξήματα και συνθετικά), στη γλώσσα-στόχο, θα μοιάζουν γνώριμα από σημασιολογική άποψη, αλλά συνολικά θα παράγουν έναν

² Βλ. <https://iate.europa.eu/search/standard/result/1619857877200/1> (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).

³ Αρκεί να αναλογιστεί κανείς ότι ο αγγλικός όρος *standard-essential patent* δίνει 59.900 αποτελέσματα στη μηχανή αναζήτησης Google, ενώ ο ελληνικός όρος *ουσιώδες για τη λειτουργία προτύπου δίπλωμα ευρεσιτεχνίας* δίνει μόνο 4 (αναζήτηση: 1 Μαΐου 2021).

σύμπλοκο πολυλεκτικό όρο εντελώς αδιαφανή ως προς την έννοια που υποτίθεται ότι θα έπρεπε να κατασημαίνει. Δύο πιθανές τέτοιες, ακατάληπτες αποδόσεις (η δεύτερη πολύ κοντά σε εκείνη που δίνει η IATE) θα ήταν π.χ. **προτυποουσιώδες δίπλωμα ευρεσιτεχνίας* και **δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ουσιώδες για τα πρότυπα*. Μολονότι τα οροστοιχεία *προτυπο-*, *-ουσιώδες*, *δίπλωμα*, και *ευρεσιτεχνία* (στην πρώτη απόπειρα απόδοσης) και *δίπλωμα*, *ευρεσιτεχνία*, *ουσιώδες* και *πρότυπα* (στη δεύτερη απόπειρα απόδοσης) είναι κατανοητά από σημασιολογική και – όσον αφορά τα οροστοιχεία *δίπλωμα*, *ευρεσιτεχνία*, και *πρότυπο* – εννοιολογική άποψη, η απόπειρες μετάφρασης των όρων δεν παράγουν νόημα για τον ελληνόφωνο λήπτη του κειμένου.

Αν, όμως, ο μεταφραστής επιλέξει τη στρατηγική της εννοιοστρέφειας κατά τη μεταφραστική διαδικασία, θα ακολουθήσει τα εξής βήματα (η σειρά των βημάτων μπορεί να ποικίλλει κατά περίπτωση):

α) θα βεβαιωθεί, κατ' αρχάς, ότι έχει αναγνωρίσει ορθά το *θεματικό πεδίο* (ή τα *θεματικά πεδία*) στο πλαίσιο του οποίου χρησιμοποιείται ο όρος, ώστε να αποφύγει τυχόν ομωνυμία με όρους άλλων θεματικών πεδίων (στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν υπάρχουν τέτοιοι ομώνυμοι όροι), που θα μπορούσε να οδηγήσει τον λήπτη του κειμένου-στόχο σε παρερμηνείες λόγω ασυμβατότητας εννοιών στα επιμέρους θεματικά πεδία (όπως το παράδειγμα με την *ενοχή* που αναφέρθηκε υπό 1.2).

β) θα εντοπίσει, από πηγή αξιόπιστη, τον ορισμό της έννοιας που κατασημαίνει ο συγκεκριμένος όρος, με στόχο να αναγνωρίσει και να απομονώσει τα διακριτικά χαρακτηριστικά της έννοιας που κατασημαίνει ο όρος που χρειάζεται μετάφραση· στη συγκεκριμένη περίπτωση ο ορισμός είναι ο εξής: A patent that protects technology essential to a standard is called a standard-essential patent (SEP) [πηγή ορισμού: COM(2017) 712 final/29.11.2017]. επομένως, τα διακριτικά χαρακτηριστικά της έννοιας που κατασημαίνει ο όρος *standard-essential patent* είναι η *προστασία μιας τεχνολογίας* («protects technology») μέσω του *διπλώματος ευρεσιτεχνίας* («patent»), που μορφοσημασιολογικά αποτελεί την κεφαλή του σύμπλοκου όρου), και ο *ουσιώδης χαρακτήρας* αυτής της τεχνολογίας *σε σχέση με δεδομένο πρότυπο* («essential to a standard»).

γ) θα εξετάσει το *γλωσσικό περικείμενο* (co-text) στο πλαίσιο του οποίου χρησιμοποιείται ο όρος, μήπως τυχόν επιβάλλεται ιδιαίτερη απόδοσή του λόγω ζητημάτων *λεξικής συνοχής* (πβ. 3.3). στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν τίθεται, ωστόσο, τέτοιο ζήτημα, δεδομένου ότι ο όρος *standard-essential patent* δεν συνδυάζεται με κάποιον άλλο όρο του οποίου η έννοια να αναιρεί, κατά κάποιον τρόπο, την έννοια του πρώτου όρου· και

δ) θα μεταφράσει εννοιοστρεφώς λαμβάνοντας υπόψη τα διακριτικά χαρακτηριστικά της έννοιας, με βάση τους διαθέσιμους μηχανισμούς δευτερογενούς σχηματισμού όρων: δημιουργία νέων μορφών (νεοόρων), χρήση υπάρχουσών μορφών, και διαγλωσσικό δανεισμός (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 209-241). εδώ προτείνονται αποδόσεις με βάση τρία νεολογικά οροστοιχεία που σχηματίζουν νεοόρους. Έτσι, ο όρος *standard-essential patent* μπορεί να αποδοθεί π.χ. ως *φιλοπρότυπο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας*, *προτυποσεβές δίπλωμα ευρεσιτεχνίας* ή *προτυπωρό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας* (και οι οικείες συντομογραφίες ως *ΦΔΕ* ή *ΠΔΕ*).

Τα οροστοιχεία *φιλο-*, *-σεβές* και *-ωρό* δηλώνουν την ευνοϊκή στάση προς κάτι (εδώ: προς το πρότυπο), τη διάθεση τήρησης/σεβασμού (του προτύπου), ενώ παράλληλα αποφεύγεται η μακροσκελής απόδοση 'ουσιώδες για τη λειτουργία προτύπου δίπλωμα ευρεσιτεχνίας' η οποία, αφενός, δεν είναι οικονομική (καθώς περιλαμβάνει εφτά λέξεις), αφετέρου θέτει ζήτημα γλωσσικής ορθότητας λόγω

σύνταξης η οποία δεν είναι ουδέτερη υφολογικά (στη συγκεκριμένη περίπτωση: σχήμα υπερβατό): επιπλέον, αυτή η μακροσκελής απόδοση δεν είναι εύκαμπτη σε διάφορους συντακτικούς ρόλους μέσα στην πρόταση, όπως π.χ. όταν πρέπει να χρησιμοποιηθεί στη γενική πτώση: ‘ουσιώδους για τη λειτουργία προτύπου διπλώματος ευρεσιτεχνίας’, όπου η γραμματική συνοχή του κειμενικού τεμαχίου καταργείται, καθώς οι συντακτικοί ρόλοι κάθε λέξης είναι πρακτικά αδύνατον να αναγνωριστούν (π.χ. ποιο ουσιαστικό προσδιορίζει το επίθετο *ουσιώδους; προτύπου, διπλώματος* ή *ευρεσιτεχνίας;*), με αποτέλεσμα κίνδυνο παρερμηνείας. Από τους τρεις νεοόρους που προτείνονται εδώ ως διδακτικό παράδειγμα, προτιμότερος είναι ο όρος *φιλοπρότυπο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας*, δεδομένου ότι το επίθετο *φιλοπρότυπος* δεν είναι αρχαιοκλίτο, από μορφολογική άποψη, ενώ και το προθηματοειδές (prefixoid) *φιλο-* είναι απόλυτα διαφανές ακόμα και για τον μη ειδικό, από σημασιολογική άποψη, σε σύγκριση με τα επιθηματοειδή (suffixoid) *-σεβές* και *-ωρό*.

3.2. Εννοιστρέφεια αντί για καθιερωμένη εσφαλμένη χρήση

Η εννοιστρέφεια μπορεί να δώσει λύσεις σε περιπτώσεις καθιερωμένης μεν, αλλά ταυτόχρονα και εσφαλμένης χρήσης. Για παράδειγμα, έχει καθιερωθεί ο αγγλικός όρος *spelling* (και το ρήμα *to spell* από το οποίο προέρχεται ο όρος) να αποδίδεται στη νεοελληνική ως *συλλαβισμός* (και το οικείο ρήμα ως *συλλαβίζω*). Ωστόσο, αυτή η απόδοση είναι σημασιολογικά και εννοιολογικά εσφαλμένη, δεδομένου ότι, όταν κάνει κάποιος *spelling* δεν προφέρει ξεχωριστά τις *συλλαβές* μιας λέξης (λ.χ. *fo-rest* ή *δά-σος*), αλλά κατονομάζει ένα-ένα τα *γράμματα* που συνθέτουν την ορθογραφική εκδοχή της (λ.χ. *eff-o-ar-ee-ess-tee* ή *δέλτα-άλφα-σίγμα-όμικρον-σίγμα*). Όταν ρωτάει κανείς στα αγγλικά *How do you spell this word?* δεν θέλει να μάθει ποιες είναι οι συλλαβές της, αλλά ποια είναι η ορθογραφία της. Άρα, σε μια πρώτη απόπειρα εννοιστρεφούς απόδοσης, αφού η έννοια του να προφέρει κανείς χωριστά τις συλλαβές μιας λέξης αποκαλείται *συλλαβισμός*, η έννοια του να κατονομάζει κανείς χωριστά τα γράμματα μιας λέξης θα έπρεπε να αποκαλείται κατ’ αναλογία *γραμματισμός*. Ωστόσο, ο όρος *γραμματισμός* (ως συνώνυμο του *εγγραμματισμός*) είναι ήδη καθιερωμένος σε άλλο θεματικό πεδίο και δηλώνει το να γνωρίζει κανείς γραφή και ανάγνωση.

Ομολογουμένως, η δημόδια γλώσσα έχει ήδη δώσει τη λύση όσον αφορά τη μετάφραση ερωτήσεων του τύπου *How do you spell this word?*, καθώς ο μέσος ομιλητής της νεοελληνικής θα ρωτήσει απλούστατα *Πώς/Με τι το γράφεις;* ή απευθείας *Με ήτα ή με γιώτα το γράφεις;* Ωστόσο, αυτή η λύση δεν μας καλύπτει σε κείμενα με ειδική γλώσσα, όπου η απόδοση του ουσιαστικού *spelling* ως *γραφή* και του ρήματος *to spell* ως *γράφω* δεν θα ήταν σαφείς και δύσκολα θα ξεχώριζαν από το *writing* και το *to write*, που μεταφράζονται κανονικά ως *γραφή* και *γράφω*. Η απόδοση του *spelling* με τον ήδη υπάρχοντα όρο *ορθογράφηση* (οπότε το *to spell* θα αποδιδόταν ως *ορθογραφώ*) θα ήταν μια αρκετά καλή λύση, αλλά η έννοια των αγγλικών *spelling* και *to spell* έχει κάποια πρόσθετα διακριτικά χαρακτηριστικά και, συγκεκριμένα, τη δυνατότητα να αναφέρει κανείς το όνομα όλων των γραμμάτων μιας λέξης και όχι μόνο του συγκεκριμένου γράμματος που ενδιαφέρει τον συνομιλητή, αλλά και την έμφαση στην *προφορική* κατονομασία των ονομασιών των γραμμάτων της λέξης για την οποία τέθηκε το ζήτημα. Έτσι, δεδομένου ότι τα γράμματα είναι, από γλωσσολογική άποψη, *γραφήματα* (graphemes), έχει προταθεί από τον γράφοντα η απόδοση του *spelling* ως *γραφηματισμός* (οπότε το *to spell* θα

αποδίδεται ως γραφηματίζω), μια πρόταση που έχει υπερψηφιστεί και από την Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ).

3.3. Εννοιοστρέφεια αντί για καθιερωμένη ορθή χρήση

Σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις, όπου η καθιερωμένη χρήση, παρά την ορθότητά της, θα μπορούσε να οδηγήσει σε παρερμηνείες για λόγους που σχετίζονται με τη λεξική συνοχή του συγκεκριμένου, η εννοιοστρέφεια μπορεί και πάλι να προσφέρει λύση. Το παράδειγμα που θα συζητηθεί στη συνέχεια προέρχεται από πραγματική περίπτωση κατά την οποία ανατέθηκε στον γράφοντα να μεταφράσει από τη νορβηγική (bokmål) στη νεοελληνική διαδικτυακές τελωνειακές οδηγίες της Νορβηγίας προς αλλοδαπούς που ενδιαφέρονται να χρησιμοποιήσουν στη Νορβηγία δανεικό (τ.έ. όχι ιδιόκτητο) όχημα ταξινομημένο στην αλλοδαπή (τ.έ. με ξένες πινακίδες), και έχει συζητηθεί αναλυτικά σε προηγούμενη δημοσίευση (Krimpas 2017a).

Όταν λέμε ότι ένα μη αντικαταστατό πράγμα είναι δανεικό, στην πραγματικότητα δεν αναφερόμαστε στο δάνειο, δηλαδή τη σύμβαση που διέπεται από το άρθρο 806 του Αστικού Κώδικα και αφορά αντικαταστατά πράγματα (π.χ. χρήματα)⁴, αλλά στη σύμβαση που διέπεται από το άρθρο 810 του Αστικού Κώδικα, με την οποία «[...] ο ένας από τους συμβαλλομένους (χρήστης) παραχωρεί στον άλλο τη χρήση πράγματος χωρίς αντάλλαγμα και αυτός (χρησάμενος) έχει υποχρέωση να αποδώσει το πράγμα μετά τη λήξη της σύμβασης» (άρθρο 810 ΑΚ). Όπως φαίνεται από τον παραπάνω ορισμό, χρήστης ονομάζεται στη νομική ορολογία όχι αυτός που θα χρησιμοποιήσει το δανεικό πράγμα, αλλά ο ιδιοκτήτης του, άρα αυτός που το δανείζει (στα νορβηγικά *utlåner* ή *långiver*). Εκείνος που το δανείζεται ονομάζεται στη νομική ορολογία *χρησάμενος* (στα νορβηγικά *låntaker*).

Η μετάφραση ξεκίνησε από την αρχή εννοιοστρεφώς: ελέγχθηκαν οι ορισμοί του νορβηγικού νομικού θεσμού που ονομάζεται *lån til bruk* (κατά λέξη: ‘δάνειο προς χρήση’) και του ελληνικού νομικού θεσμού που ονομάζεται *χρησιδάνειο* και διαπιστώθηκε η μεταξύ τους ταυτότητα, άρα και η δυνατότητα διαγλωσσικής μετάφρασης της έννοιας χρησιμοποιώντας αυτούς τους όρους. Μετά από το κειμενικό τεμάχιο «*Før lånebilten innføres til Norge må du fylle ut skjemaet “Melding om bruk av utenlandsregistrert lånebil.” Gå til skjema for bruk av utenlandsregistrert lånebil*», που μεταφράζεται ως «Προτού το δανεικό όχημα εισκομισθεί στη Νορβηγία πρέπει να συμπληρώσετε τη φόρμα ‘Δήλωση χρήσης δανεικού οχήματος ταξινομημένου στην αλλοδαπή’. Μεταβείτε στη φόρμα που αφορά τη χρήση δανεικού οχήματος ταξινομημένου στην αλλοδαπή», ακολουθούν τα στοιχεία του *χρησάμενου* τα οποία πρέπει να περιλαμβάνει η προς συμπλήρωση φόρμα, και συγκεκριμένα: όνομα (navn), ΑΜΚΑ ή αριθμό ταυτότητας (fødselsnummer eller ID-nummer), στοιχεία επικοινωνίας (kontaktinformasjon), διακριτικά πινακίδας του δανεικού αυτοκινήτου (lånebilens kjennemerke), όνομα, διεύθυνση, χώρα και τηλέφωνο του χρήστη (utlåners navn, adresse, land og telefonnummer), καθώς και χρονικό διάστημα χρήσης του οχήματος (tidsperiode for bruken av kjøretøyet).

Δεδομένου ότι το συγκεκριμένο κείμενο απευθυνόταν στο ευρύ κοινό και όχι σε νομικούς, είναι σχεδόν βέβαιη η σύγχυση όσον αφορά τίνος η διεύθυνση, χώρα και τηλέφωνο πρέπει να αναγράφεται στη φόρμα, αφού παραπάνω γίνεται λόγος για

⁴ «Με τη σύμβαση του δανείου ο ένας από τους συμβαλλομένους μεταβιβάζει στον άλλον κατά κυριότητα χρήματα ή άλλα αντικαταστατά πράγματα, και αυτός έχει υποχρέωση να αποδώσει άλλα πράγματα της ίδιας ποσότητας και ποιότητας» (άρθρο 806 ΑΚ).

χρήση του δανεικού οχήματος από το πρόσωπο που το δανείστηκε. Με άλλα λόγια, ο ορθός νομικός όρος *χρήστης* (που αποδίδει κανονικά το νορβηγικό όρο *utlåner* του κειμένου-πηγής και κατασημαίνει τον ιδιοκτήτη του πράγματος, δηλαδή αυτόν που το δάνεισε σε κάποιον άλλο), θα δημιουργούσε την εσφαλμένη εντύπωση ότι στη φόρμα πρέπει να αναγραφούν τα στοιχεία του προσώπου που *δανείστηκε* το όχημα (του *χρησάμενου* = *låntaker*), αντί του προσώπου που *δάνεισε* το όχημα (του *χρήστη* = *utlåner*). Έτσι, προτείνεται η κατάλληλη, εννοιοστρεφής απόδοση του *utlåner* με τον ad hoc επινοημένο νεόορο *χρησιδανειζόμενος*, καθώς εξασφαλίζει την επίτευξη του επικοινωνιακού στόχου επειδή, αφενός, αποτρέπει την εννοιολογική παρασύρση προς τον ομόρριζο όρο *χρήση* και, αφετέρου, είναι παράγωγο του όρου *χρησιδάνειο*, ο οποίος, αν και δεν είναι γνωστός στους μη νομικούς, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητός μέσω του οροστοιχείου *-δάνειο* (για αναλυτικότερη συζήτηση βλ. Krimpas 2017a: 79–82). Στην ουσία, δηλαδή, στο συγκεκριμένο γλωσσικό περικείμενο και πολιτισμικό/επικοινωνιακό συγκείμενο αποκαθιστάται η λεξική συνοχή στο εννοιοδιάγραμμα του *χρησιδανείου*: ο *χρησάμενος* είναι, ουσιαστικά, ο *χρησιδανειζόμενος* (αυτός που δανείζεται το πράγμα), και ο *χρήστης* είναι, ουσιαστικά, ο *χρησιδανειστής* (ο ιδιοκτήτης του πράγματος).

3.4. Αδυναμία εννοιοστρέφειας (υποχρεωτική λεξιστρέφεια)

Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις, όπου η εννοιοστρέφεια όχι μόνο δεν είναι εφικτή ως μεταφραστική στρατηγική, αλλά ίσως και να αντενδείκνυται, ακριβώς διότι στο κείμενο-πηγή δεν υπάρχουν έννοιες για να μεταφερθούν στο κείμενο-στόχο μέσω άλλης γλώσσας. Τέτοιες (σπάνιες) περιπτώσεις απαντούν κυρίως σε λογοτεχνικά (ιδίως ποιητικά), παικτικά και διαφημιστικά κείμενα, όπου η ακουστική και/ή η οπτική εικόνα μιας λέξης είναι πολύ πιο σημαντική για την επίτευξη του επικοινωνιακού αποτελέσματος σε σύγκριση με την έννοιά της (αν έχει έννοια, μιας και συχνά πρόκειται για λέξεις που έχουν επινοηθεί *ad hoc*). Για παράδειγμα, σε ποιήματα στα οποία η ακουστική και/ή η οπτική εικόνα μιας, περισσότερων ή και όλων των λέξεων λειτουργεί ως εκφραστικό μέσο, συνήθως με απεύθυνση στο υποσυνείδητο και σε ανεξερεύνητα συναισθήματα, όπως είναι λ.χ. η σουρεαλιστική ποίηση, η μετάφραση μπορεί να φαίνεται μέχρι και αδύνατη με μια πρώτη ματιά. Ο ποιητής, δοκιμογράφος, μεταφραστής και θεατρικός συγγραφέας Ναπολέον Λαπαθιώτης (1888–1944) είχε γράψει σχετικά: «Μελετώντας, άρρωστος, αυτές τις μέρες, τη φιλοσοφία του Συρρεαλισμού, που, λογικά, καταργεί τη λογική, σκέφτηκα τούτο: Αφού, καλά ή κακά, φτάσαμε στο σημείο, λυτρωμένοι από το ζυγό του ειρμού, στις σημερινές ποιητικές συνθέσεις μας, να ζητήσουμε την έμπνευση στην ίδια της πηγή, που ήταν πάντα, έμμεσα, το υποσυνείδητο, γιατί τάχα να μην κάνουμε ακόμα ένα βήμα, – το τελευταίο ίσως δυνατό προς την κατεύθυνση αυτή, και να λυτρωθούμε κι' από τη συμβατικότητα της γλώσσας, κάθε γλώσσας.» (Λαπαθιώτης 1938: 485-486). Ένα τυπικό παράδειγμα ποιήματος του Λαπαθιώτη σε εντελώς επινοημένη γλώσσα, το οποίο θα έλεγε κανείς ότι δεν μπορεί να μεταφραστεί, είναι το περίφημο *ΒΑΟ, ΓΑΟ, ΔΑΟ*, που δημοσιεύτηκε το 1938 στα *Θεσσαλικά Γράμματα* και θεωρείται προδρομικό του κινήματος του λετρισμού (Connolly 1997: 125). Σε τέτοιες ακραίες γλωσσικές περιπτώσεις, μια λεξιστρέφης μεταφραστική προσέγγιση, όπως αυτή που επιχειρείται παρακάτω με υπόδειγμα ένα απόσπασμα από την πρώτη στροφή του ποιήματος (μεταγραμμένη σε μονοτονικό), θα μπορούσε να δώσει κάποια λύση:

ΒΑΟ, ΓΑΟ, ΔΑΟ

*Ζινώντας αποβίδονο σαβίνι
κι απονιβώντας ερομιδαλιό,
κουμάνισσα το βίρο τού λαβίνι
με σάβαλο γιδένι τού θαλιό.*

ΒΟΥ, ΓΟΥ, ΔΟΥ

*Betucking a descrowend likaloomlet
and dewashating luvinamondelle
I tartarised the wigh of the wascoonlet
with shroulish goateck of the robusselle.*

Με εξαίρεση τις γραμματικές λέξεις (*κι, το, με*), οι οποίες διατηρούνται, οι υπόλοιπες λέξεις στο συγκεκριμένο ποίημα του Λαπαθιώτη δεν λειτουργούν ως κατασημάνσεις εννοιών, αλλά έχουν πλαστεί από επινοημένες ρίζες (π.χ. *ζιν-*, *ερομιδαλ-*, *κουμαν-* κ.λπ.) ή από ρίζες που τους έχει αφαιρεθεί η σημασία μέσω σύνθεσής τους με προσφύματα με τα οποία δεν απαντούν στη συμβατική νεοελληνική γλώσσα (π.χ. *γιδ-ένι, λαβ-ίνι*). Ωστόσο, ακόμα και αυτές οι επινοημένες λέξεις διατηρούν τα παραγωγικά και κλιτικά προσφύματα της συμβατικής νεοελληνικής γλώσσας (π.χ. *-ώντας, απο-, -ίνι, -ο, -ι, -ού*), καθώς και τη φωνολογία και φωνοταξία της συμβατικής νεοελληνικής γλώσσας. Στη διατήρηση αυτών ακριβώς των στοιχείων οφείλεται και το αισθητικό αποτέλεσμα του ποιήματος: οι συντακτικές σχέσεις γίνονται αντιληπτές, αλλά δεν παράγεται νόημα. Το ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί σε άλλες γλώσσες, όπως π.χ. στα αγγλικά, ακολουθώντας την ίδια στρατηγική: διατηρούνται οι γραμματικές λέξεις (π.χ. *a, and, I, the, of, with*), τα παραγωγικά προσφύματα (κλιτικά έτσι κι αλλιώς έχουν απομείνει ελάχιστα στην αγγλική γλώσσα) (π.χ. *be-, de-, -let, -elle, -ed, -ish*), αλλά οι ρίζες των λέξεων είναι τεχνητές (π.χ. *likaloom-, tartarise-, wascoon-*), αν και εδώ έχει καταβληθεί προσπάθεια από τον γράφοντα ώστε να διατηρούνται οι σημασιολογικές συνδηλώσεις (όπου υπήρχαν) των τεχνητών αυτών λέξεων (π.χ. το *αποβίδονο* θυμίζει *βίδα*, γι' αυτό και αποδόθηκε ως *de-screw-end*, το *ερομιδαλιό* θυμίζει *έρωτα* ανορθόγραφο, *μύγδαλο* ανορθόγραφο και χωρίς *γ* και υποκοριστικά σε *-ιό*, γι' αυτό και αποδόθηκε *luvinamondelle*, το *γιδένι* θυμίζει *γίδα*, γι' αυτό και αποδόθηκε ως *goat-eck* κ.λπ.).

4. Συμπεράσματα

Η συζήτηση που προηγήθηκε επιβεβαιώνει ότι, όταν αναζητείται όρος για τη μετάφραση μιας έννοιας από μια γλώσσα-πηγή σε μια γλώσσα-στόχο (δευτερογενής οροδοσία), η ενδεδειγμένη διαδικασία είναι ο μεταφραστής να βεβαιώνεται κατ' αρχάς για τα διακριτικά χαρακτηριστικά της έννοιας που ενδιαφέρεται να μεταφράσει, στη συνέχεια να ερευνά αν στη γλώσσα-στόχο υπάρχει ήδη καθιερωμένος όρος που να κατασημαίνει αυτή την έννοια, και αν δεν υπάρχει ή αν υπάρχουν περισσότεροι αποδεκτοί όροι να δημιουργεί ή να επιλέγει όρο με βασικό κριτήριο πρωτίστως την εννοιοστρέφεια, σε συνδυασμό ασφαλώς και με τις προτιμήσεις των ειδικών του εκάστοτε θεματικού πεδίου (και όχι με τις προτιμήσεις μη ειδικών, π.χ. δημοσιογράφων – εκτός, βέβαια, αν το θεματικό πεδίο του προς μετάφραση κειμένου είναι η δημοσιογραφία). Σε επείγουσες συνθήκες επικοινωνίας,

ο μεταφραστής μπορεί να αναζητήσει όρους σε μηχανές αναζήτησης για να διαπιστώσει αν και πόσο συχνά και από τι είδους χρήστες χρησιμοποιούνται. Θα πρέπει, ωστόσο, να καταβάλλεται μεγάλη προσοχή, δεδομένου ότι ενδέχεται κάποιοι όροι να εμφανίζονται στη μηχανή αναζήτησης πολλές φορές μόνο και μόνο επειδή το ίδιο κείμενο έχει δημοσιευτεί σε πάρα πολλές ιστοσελίδες. Εξάλλου, για να γίνει λόγος για καθιερωμένη χρήση συχνά δεν αρκεί ο όρος να έχει χρησιμοποιηθεί π.χ. μόνο τα τελευταία 2–3 χρόνια. Σε κάθε περίπτωση, η εννοιοστρέφεια μπορεί να δώσει λύσεις σε μεταφραστικά ζητήματα που προκύπτουν σε σχέση με κείμενα που περιέχουν ειδική γλώσσα, αλλά μπορεί να φανεί χρήσιμη και σε περιπτώσεις κειμένων με γενική γλώσσα. Η λεξιστροφής μετάφραση ταυτίζεται κατ' αποτέλεσμα με την εννοιοστρέφεια σε αυστηρά παγιωμένες ορολογικές χρήσεις, ενώ είναι η μόνη λύση όταν η ακουστική και/ή οπτική εικόνα της λέξης έχουν μεγαλύτερη σημασία από την έννοιά της (η οποία μπορεί και να μην υπάρχει σε διάφορα π.χ. λογοτεχνικά κείμενα). Η εννοιοστρέφεια μπορεί να επιβάλλει ακόμα και χρήση μη καθιερωμένου όρου όταν το επιτάσσει ο επικοινωνιακός σκοπός και η άρση κάθε αμφιβολίας ως προς τη μετάδοση του μηνύματος μεταξύ πομπού και λήπτη. Η συμβουλή ειδικών του εκάστοτε θεματικού πεδίου μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη σε κάθε περίπτωση, τόσο ως προς τα γλωσσικά ήθη που επικρατούν στο θεματικό πεδίο, όσο και ως προς τους ορισμούς που θα βοηθήσουν τον μεταφραστή να κατανοήσει την προς μετάφραση έννοια.

Βιβλιογραφία

- Βαλεοντής, Κ. (1988). *Ανάλυση των βασικών αρχών της τεχνικής ορολογίας. Παρουσίαση, ερμηνεία και παραδείγματα εφαρμογής των Ελληνικών Προτύπων ΕΛΟΤ 561 και ΕΛΟΤ 402*. Αθήνα: ΕΛΟΤ.
- Βαλεοντής, Κ. (2011). Οροδοσία χωρίς γλωσσική «ασυδοσία»! (Ομιλία του Προέδρου της ΕΛΕΤΟ στην Κοπή της πίτας της ΕΛΕΤΟ, Παρασκευή 4 Φεβρουαρίου 2015). http://www.eleto.gr/download/OtherEvents/2011-02-04_Pita2011-SpeechOfELETOsPresident.pdf (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).
- Βαλεοντής, Κ. (2015). Χαρακτηριστικό της Ορολογίας: η εννοιοστρέφεια! (Ομιλία του Προέδρου της ΕΛΕΤΟ στην Κοπή της πίτας της ΕΛΕΤΟ, Τετάρτη 11 Φεβρουαρίου 2015). http://www.eleto.gr/download/OtherEvents/2015-02-11_Pita2015-SpeechOfELETOsPresident.pdf (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).
- Βαλεοντής, Κ.Ε. & Π.Γ. Κριμπάς (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη/Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.
- Cabré, M.T. & A. Adelstein (2001). ¿Es la terminología lingüística aplicada?. Στο: C. Muñoz, M.L. Celaya, M. Fernández-Villanueva, T. Navés, O. Strunk & E. Tragant (επιμ.), *Trabajos en lingüística aplicada*. Barcelona: AESLA/Univer-Book, 387–393.
- Chromá, M. (2011). Synonymy and polysemy in legal terminology and their applications to bilingual and bijural translation. *Research in Language* 9(1), 31–50. DOI: 10.2478/v10015-011-0004-2
- Connolly, D. (1997). Odysseus Elytis: Metalingual Poetry and Obscure Verbs. Στο: D. Tziouvas (επιμ.), *Greek Modernism and Beyond: Essays in Honor of Peter Bien*. Lanhan/New York/Boulder/Oxford: Rowman & Littlefield, 121–132.

- Δημητρούλια, Ξ. & Γ. Κεντρωτής (2015). *Λογοτεχνική μετάφραση: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/5252>
- Gold, S., A. Batch, R. McClure, G. Jiang, H. Kharrazi, R. Saripalle, V. Huser, Ch. Weng, N. Roderer, A. Szarfman, N. Elmqvist, & D. Gotz (2018). Clinical Concept Value Sets and Interoperability in Health Data Analytics. Στο: *Proceedings of the AMIA Annual Symposium (San Francisco, 3 – 7 November 2018): Volume 1*. Red Hook, NY: Curran Associates/American Medical Informatics Association, σσ. 480–489.
- Gromann, D & T. Declerck (2012). Terminology Harmonization in Industry Classification Standards. Στο: T. Gornostay (επιμ.), *Proceedings of CHAT 2012: The 2nd Workshop on the Creation, Harmonization and Application of Terminology Resources: Co-located with TKE 2012 (June 22, 2012, Madrid)*. Linköping: Linköping University, 19–26 (= *Linköping Electronic Conference Proceedings*, No. 72). <https://ep.liu.se/ecp/072/ecp12072.pdf> (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021)
- Κατσογιάννου, Μ. & Ε. Ευθυμίου (2004). Εισαγωγικό σημείωμα. Στο: Μ. Κατσογιάννου & Ε. Ευθυμίου (επιμ.), *Ελληνική ορολογία. Έρευνα και εφαρμογές*. Αθήνα: Καστανιώτης, 7–12.
- Kisiel, T. (2002). Was heißt das – die Bewandtnis? Retranslating the Categories of Heidegger's Hermeneutics of the Technical. Στο: B. Babich (επιμ.), *Hermeneutic Philosophy of Science, Van Gogh's Eyes, and God: Essays in Honor of Patrick A. Heelan, S.J.* New York/Washington: Springer-Science, 127–136.
- Κουτσομπάρη, Ν. & Χ. Σδούκου (2012). Συγκριτική μελέτη των θεματικών πεδίων της Ορολογίας και της Λεξικογραφίας. Στο: *Πρακτικά 6ης Συνάντησης Εργασίας Μεταπτυχιακών Φοιτητών του Τμήματος Φιλολογίας Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (13 – 15 Μαΐου 2011): Τόμος Α*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 184–193.
- Κριμπάς, Π.Γ. (2017). *Εισαγωγή στη θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Krimpas, P.G. (2017a). Terminological preciseness or translational and legal effectiveness? Terminology of commodatum in no > el language pair. Στο: Z. Guldanová (επιμ.), *Konteksty súdneho prekladu a tlmočenia VI*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 66–84.
- Krimpas, P.G. (2017b). ISO 704:2009 and equivalents of English financial terms in lesser-used languages: the case of Greek. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice* 25(3), 397–416. DOI: 10.1080/0907676X.2017.1287206
- Λαπαθιώτης, Ν. (1938). Πέραν του Συρρεαλισμού: επιστολή προς τον Πέτρο Χάρη. *Νέα Εστία* 271, 485–486.
- Πανταζάρα, Μ. (2019). Ζητήματα μετάφρασης Προτύπων: Μεταφρασεοστρεφής ορογραφία: Παραδείγματα από την εμπειρία της ΕΛΟΤ/TE21 (παρουσίαση στη συνάντηση εργασίας και εκπαίδευση επιμελητών προτύπων ΕΛΟΤ με θέμα «Ποιότητα ορολογικών εργασιών στη μετάφραση», Αθήνα, 18 Ιανουαρίου 2019). http://www.elot.gr/M-PANTAZARA_ELOT-2019-01-18.pdf (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).
- Rabin, C.M. (1958). The Linguistics of Translation. Στο: A.H. Smith et al. (επιμ.), *Aspects of Translation: Studies in Communication*. London: Secker and Warburg, 123–145.

- Σαριδάκης, Ι. (2015). Εννοιοστρέφεια και Δίκτυο ορολογίας για την ελληνική γλώσσα και μετάφραση. *Ορόγραμμα* 130, 2–3. http://www.eleto.gr/download/Orogramma/Or130_V02.pdf (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).
- Seel, O.E. (2015). Μεταφράζοντας τον γερμανικό μεταφρασεολογικό λειτουργισμό: Νεοόροι, οροποίηση και διαθεματικός δανεισμός ως ορολογικές προκλήσεις για την απόδοσή τους στα ελληνικά. Στο: Κ. Βαλεοντής (επιμ.), *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία: Ανακοινώσεις 10ου Συνεδρίου (Αθήνα, 12 – 14 Νοεμβρίου 2015)*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 330–342.
- Smith, B. (2006). From concepts to clinical reality: An essay on the benchmarking of biomedical terminologies. *Journal of Biomedical Informatics* 39(3), 288–298. DOI: 10.1016/j.jbi.2005.09.005
- Smith, B., W. Kusnierczyk, D. Schober, & W. Ceusters (2006). Towards a Reference Terminology for Ontology Research and Development in the Biomedical Domain. Στο: Ο. Bodenreider (επιμ.), *Proceedings of KR-MED 2006 "Biomedical Ontology in Action" (November 8, 2006, Baltimore, MD)*. Baltimore: CEUR, 57–65. <http://ceur-ws.org/Vol-222/krmed2006-p07.pdf> (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).
- Udina, M.E.J. (2012). A nursing interface terminology: evaluation of face validity. *Open Journal of Nursing* 2(3), 196–203. DOI: 10.4236/ojn.2012.23030
- Wilss, W. (1982). *The Science of Translation: Problems and Methods*. Tübingen: Gunter Narr.
- Wright, S.E. (2011). Data Modelling and Data Categories for Terminology Management (διάλεξη στο Terminology Summer School 2011 του Kent State University). http://www.termnet.org/downloads/english/events/tss2011/6_TSS2011_SEW_d atcats_modeling.pdf (ανάκτηση 1 Μαΐου 2021).